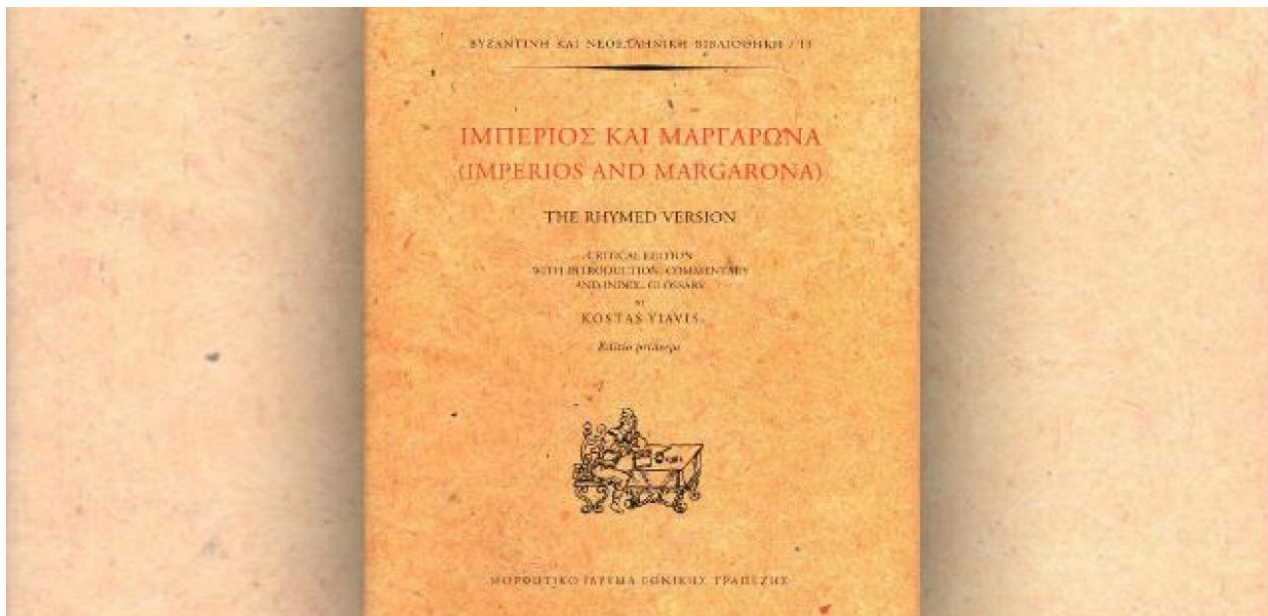

Ιμπέριος και Μαργαρώνα / Το απόλυτο μπεστ σέλερ των απαρχών της νέας ελληνικής λογοτεχνίας

A avgi.gr/tehnes/307601_apolyto-mpest-seler-ton-aparhon-tis-neas-ellinikis-logotehnia

April 6, 2019

ΤΕΧΝΕΣ

7'

06.04.19 22:00

A

Αυγή Newsroom ΕΝΤΥΠΗ ΕΚΔΟΣΗ

"Ιμπέριος και Μαργαρώνα" Ο καθηγητής Φιλολογίας στο ΑΠΘ Κώστας Γιαβής μιλάει στην "Αυγή" για την έμμετρη δημώδη μυθιστορία, αγνώστου συγγραφέα, που πρωτοεκδόθηκε στη Βενετία το 1543

"Ο 'Ιμπέριος και Μαργαρώνα' ήταν το απόλυτο εκδοτικό μπεστ σέλερ για περίπου δύομισι αιώνες" λέει ο καθηγητής Φιλολογίας στο ΑΠΘ Κώστας Γιαβής για την έμμετρη δημώδη μυθιστορία, αγνώστου συγγραφέα, που πρωτοεκδόθηκε στη Βενετία το 1543 και με την περιπετειώδη και ρομαντική πλοκή της συνάρπασε γενιές ελληνόφωνων αναγνωστών, κυρίως γυναικών.

Καθώς ο Ιμπέριος, σπουδαίος ηγεμόνας στην Ανατολή, συναντά τη Μαργαρώνα ισάξιά του στη Δύση, και μετά από πολλές περιπέτειες εν τέλει βασιλεύουν ευτυχισμένοι, στη μυθιστορία τους συγκεντρώνει στοιχεία που θα αποδειχτούν κομβικά για τις απαρχές της νέας ελληνικής λογοτεχνίας. Τις λογοτεχνικές αρετές του κειμένου, τις εκδοτικές αλλαγές που προκαλεί αλλά και τις διαφοροποιήσεις στα κοινωνικά πρότυπα που προβάλλει αναδεικνύει η κριτική έκδοση του "Ιμπέριου και Μαργαρώνας" από τον Κώστα Γιαβή (εκδ. ΜΙΕΤ), κυρίως όμως παρουσιάζει τη συγκεκριμένη μυθιστορία ως επίτευγμα των

πολιτισμικών ανταλλαγών μεταξύ Δύσης και Ανατολής. "Είναι συγκλονιστικό", υπογραμμίζει, "ότι οι ποιητές της εποχής κατόρθωσαν να επιτυχάνουν μια πολιτιστική και εκφραστική πληθυντικότητα που παραμένει φρέσκια και ζωντανή. Με άλλα λόγια, ανατρέπεται η παλιά αντίληψη ότι η δημόδια λογοτεχνία είτε ήταν μια ενδογαμική υπόθεση με επιρροές αποκλειστικά ελληνικές, είτε ότι οι συγγραφείς μετέφραζαν με θρησκευτική ακρίβεια ξένη λογοτεχνία". Μας πληροφορεί παράλληλα ότι μία από τις εκδόσεις του "Ιμπέριου", αυτή του 1606, που οι φιλόλογοι αγνοούσαν, είχε περάσει από τα χέρια του Φίλιππου Ηλιού.

Ο καθηγητής Φιλολογίας στο ΑΠΘ Κώστας Γιαβής μιλάει στην "Αυγή" για την έμμετρη δημόδη μυθιστορία, αγνώστου συγγραφέα, που πρωτοεκδόθηκε στη Βενετία το 1543

Συνέντευξη στην Πόλυ Κρημνιώτη

*** Γιατί να διαβάσουμε σήμερα μια δημόδη μυθιστορία του 16ου αιώνα;**

Πρώτα απ' όλα γιατί οι πλοκές είναι εξαιρετές. Έχουν σπουδαίες πριγκίπισσες και γενναίους πρίγκιπες, μάγια, περιπέτειες, φοβερούς βασιλιάδες, πλούσια πλοκή. Κυρίως όμως η αξία τους έγκειται στο ότι είναι δυναμικά, πολυεπίπεδα κείμενα. Στον "Ιμπέριο" ο ανώνυμος συγγραφέας κατόρθωσε να μετασχηματίσει το πρότυπό του, μία γνωστότατη γαλλική ιπποτική μυθιστορία και τις αντιφάσεις του είδους της (εννοώ την ένταση ανάμεσα στη χριστιανική πραότητα και τον φιλοπόλεμο χαρακτήρα) σε μία λαϊκή αφήγηση που είχε εντελώς ανόμοια ενδιαφέροντα. Ταυτοχρόνως, είναι αξιοπρόσεκτο ότι αυτές οι μυθιστορίες κατασκεύασαν το καινούργιο κοινό του έντυπου βιβλίου στη δημόδη γλώσσα. Έως τότε δεν υπήρχε αγορά του έντυπου βιβλίου στα νέα ελληνικά, δεν υπήρχαν έντυπα βιβλία ούτε αγοραστές γι' αυτά. Οι εκδότες της εποχής, λοιπόν, δημιούργησαν αυτούς τους αναγνώστες, που εκφράζονταν μέσα από μυθιστορίες όπως ο "Ιμπέριος, αλλά όχι από την αρχαία γραμματεία. Έτσι, έδωσαν φωνή στις ανάγκες ανθρώπων όπως οι μικροεπαγγελματίες, οι στρατιώτες, η μεσαία τάξη, η οποία ανερχόταν τότε, και αναζητούσαν τη δική τους γλώσσα στα νέα ελληνικά.

*** Ποια ήταν η πλοκή του "Ιμπέριου";**

Ο "Ιμπέριος" είναι μια ερωτική και περιπετειώδης διήγηση που συγκινεί ακόμα. Ο πρίγκιπας της Προβηγκίας Ιμπέριος παντρεύεται την πριγκίπισσα της Νάπολης Μαργαρώνα, χωρίζονται όμως αναγκαστικά και στη διάρκεια του χωρισμού τους πετυχαίνουν και οι δύο κοινωνικά και επαγγελματικά με τις δικές τους δυνάμεις, χωρίς τη βοήθεια των οικογενειών τους. Ενώνονται και πάλι με τρόπο θαυμαστό αλλά πιστευτό, αναγνωρίζονται και ανέρχονται στον θρόνο της Προβηγκίας όπου βασιλεύουν για πολλά χρόνια ευτυχισμένοι.

*** Πού διαφοροποιείται η ιπποτική μυθιστορία, διαδεδομένη εκείνη την περίοδο στη Δύση, από την ελληνική δημόδη μυθιστορία;**

Η δυτικοευρωπαϊκή ιπποτική μυθιστορία έφτασε στο απόγειό της τον 12ο αιώνα με τον περίφημο Κρετιέν ντε Τρουά. Είχε ως θέμα την τελειότητα της αριστοκρατικής αυλής: ο ιππότης ήταν άριστος σε όλα, άριστος χριστιανός, πολεμιστής, εραστής. Αυτό το λογοτεχνικό είδος απευθυνόταν κυρίως στους αναγνώστες της αυλής, εκλεπτυσμένους ευγενείς, και αποτύπωνε το ήθος τους. Οι ιπποτικές μυθιστορίες, όμως, ήταν τόσο δημοφιλείς ώστε δημώδεις εκδοχές τους διαβάζονταν από λαϊκούς αναγνώστες. Ο "Ιμπέριος" είναι μια τέτοια περίπτωση: το αρχέτυπο είναι η γαλλική ιπποτική μυθιστορία, αλλά ο Έλληνας ποιητής τη μετέτρεψε σε ένα πολιτισμικά δημώδες αφήγημα στο οποίο ο ήρωας δεν είναι πια ο τέλειος αριστοκράτης ιππότης του ποτέ αυλικού μυθιστορήματος, αλλά έγινε άνθρωπος της διπλανής πόρτας, ένα σύμβολο επιτυχίας και κοινωνικής ανόδου στο οποίο όλοι προσέβλεπαν και με το οποίο όλοι μπορούσαν να ταυτιστούν.

Η Μαργαρώνα δεν λειτουργεί ως πριγκίπισσα, αλλά μοιάζει περισσότερο με μία απλή κοπέλα της εποχής της που δεν μπορεί να υποστηρίξει την ιδιόλεκτο της αριστοκρατίας. Οι ήρωες, δηλαδή, μολονότι είναι ενδεδυμένοι τον λόγο και τις εικόνες της ιπποτικής μυθιστορίας, στην πραγματικότητα έχουν μετασχηματιστεί σε δημώδεις χαρακτήρες που διατυπώνουν τα ενδιαφέροντα των ανθρώπων των πόλεων. Μέχρι πρόσφατα θεωρούσαμε συλλήβδην όλες τις ελληνικές μυθιστορίες από τον ύστερο Μεσαίωνα και πέρα «ιπποτικές», ενώ τώρα θα πρέπει να ξεχωρίζουμε αυτές που είναι γραμμένες για απαιτητικότερο κοινό (όπως ο "Λίβιστρος", ο "Βέλθανδρος" και ο "Καλλίμαχος") από τις δημωδέστερες (όπως ο "Ιμπέριος" και ο "Φλώριος").

*** Ο "Ιμπέριος και η Μαργαρώνα" είναι τελικά μετάφραση ξένης ιπποτικής μυθιστορίας;**

Σε καμία περίπτωση δεν είναι πιστή μετάφραση. Ο Έλληνας ποιητής εμπνεύστηκε αδρώς την πλοκή από το γαλλικό κείμενο, αλλά αναδημιούργησε επεισόδια, στίχους, χαρακτήρες σύμφωνα με τη δική του αντίληψη και ευαισθησία. Για να το κάνει αυτό, αφομοίωσε, δανείστηκε και παρέπεμψε σε μοτίβα που άντλησε από ένα τεράστιο εύρος γλωσσών και πολιτισμών. Έτσι, στον "Ιμπέριο", τον οποίο παλαιότερα νομίζαμε μία απλή μετάφραση, βρίσκουμε τώρα αναλογίες με κείμενα περσικά, ιταλικά, γερμανικά, γαλλικά, τα οποία δεν απαντούν στο γαλλικό αρχέτυπο.

Η αλήθεια είναι -και αυτό δεν έχει προσεχθεί ακόμη όσο πρέπει- ότι η εποχή της Πρώιμης Νεωτερικότητας, δηλαδή αμέσως μετά τον Μεσαίωνα, είναι μια περίοδος έντονων ανταλλαγών και πολιτισμικής κινητικότητας στην Ευρώπη και την Ανατολική Μεσόγειο. Είναι συγκλονιστικό ότι οι ποιητές της εποχής κατόρθωναν να επιτυγχάνουν μια πολιτιστική και εκφραστική πληθυντικότητα που παραμένει φρέσκια και ζωντανή. Με άλλα λόγια, ανατρέπεται η παλιά αντίληψη ότι η δημώδης λογοτεχνία είτε ήταν μια ενδογαμική υπόθεση με επιρροές αποκλειστικά ελληνικές, είτε ότι οι συγγραφείς μετέφραζαν με θρησκευτική ακρίβεια ξένη λογοτεχνία. Οι ποιητές αυτοί ενέτασσαν στα κείμενά τους εικόνες και φράσεις που είχαν ακούσει σε προφορικές διηγήσεις από εμπόρους που ταξίδευαν σε караβάνια, από φίλους, σε δημόσιες αναγνώσεις και, φυσικά, εικόνες και φράσεις που είχαν αποστηθίσει από δικά τους διαβάσματα, άλλοτε ελληνικά, άλλοτε όχι. Η δημώδης μυθιστορία στηρίζεται σε μία γραφή πολύ ανοιχτή και ενέχει την ελευθερία του δημιουργού να μεταβάλλει το πρότυπό του, κάτι που θεωρείται προκλητικό σήμερα.

*** Σ' αυτές τις μυθιστορίες εντοπίζονται οι απαρχές της νεοελληνικής λογοτεχνίας;**

Οπωσδήποτε στις υστεροβυζαντινές μυθιστορίες και μέχρι τον 16ο αι. συναντούμε σημαντικά στοιχεία της οψιμότερης νέας ελληνικής λογοτεχνίας. Σε αυτές οι συγγραφείς μαθαίνουν να αναπτύσσουν χαρακτήρες, να ξεδιπλώνουν πλοκές, να κατακτούν τη λογοτεχνική γλώσσα η οποία αργότερα, μετά τον "Ερωτόκριτο", θα συμβάλει στο νεοελληνικό μυθιστόρημα.

*** Πόσο δημοφιλείς ήταν αυτές οι μυθιστορίες;**

Αγαπήθηκαν πολύ. Άρχισαν να τυπώνονται στη Βενετία τον 16ο αιώνα και συνέχισαν να ανατυπώνονται εκεί μέχρι τις αρχές του 19ου αι. Ο "Ιμπέριος" υπήρξε μακράν ο δημοφιλέστερος όλων. Ήταν το απόλυτο εκδοτικό μπεστ σέλερ για περίπου δυόμισι αιώνες. Έχω βρει 15 ξεχωριστές εκδόσεις του σε μεγάλες ευρωπαϊκές βιβλιοθήκες κι έχουν δηλωθεί κατά καιρούς στη διεθνή βιβλιογραφία άλλες 11. Το τιράζ της κάθε έκδοσης θα μπορούσε να ήταν πάνω από 3.500 αντίτυπα. Ο "Ιμπέριος" πρέπει να διαβαζόταν σε δημόσιες αναγνώσεις, σίγουρα πουλιόταν σε πανηγύρια στον ελλαδικό χώρο της τουρκοκρατίας, τυπωνόταν και ξανατυπωνόταν, οι εκδότες έριζαν ποιος θα τον κυκλοφορήσει, έγινε λαϊκό παραμύθι, το οποίο καταγράφηκε από τον Νικόλαο Πολίτη, έγινε και λαϊκή δοξασία καθώς πίστευαν ότι στο Μοναστήρι του Δαφνίου μόνασε η Μαργαρώνα.

*** Πού οφείλουν τη δημοφιλία τους;**

Πρώτα απ' όλα στο γεγονός ότι αφηγούνται ωραίες ιστορίες, και μάλιστα σε μια γλώσσα κατανοητή και σε μια μορφή σύντομη και σφριγηλή. Εξίσου σημαντικό είναι ότι υποστηρίζουν τις προϋποθέσεις των νέων αναγνώστων, φερ' ειπείν δημιουργούν χώρο για μια πιο εκτεταμένη παρουσία της γυναίκας. Η Μαργαρώνα είναι το ίδιο καταξιωμένη και ικανή με τον άντρα της. Αντιμετωπίζει τον βασιλιά με τολμηρή αυτοπεποίθηση, δεν είναι απλώς όμορφη. Δεν πρέπει να είναι τυχαίο ότι στα μέσα του 16ου αι. υπήρχαν περισσότερες αναγνώστριες, τις οποίες οι Βενετοί τυπογράφοι θέλησαν να προσελκύσουν σ' αυτού του είδους τα έντυπα, τα οποία ήταν χαρακτηριστικά φθηνά. Ούτε πρέπει να είναι σύμπτωση ότι εκείνη την περίοδο η Ορθόδοξη Εκκλησία κατ' αναλογία με τους ιδεολογικούς πολέμους της Αντιμεταρρύθμισης φαίνεται να υιοθέτησε μια σχετικά χαλαρότερη στάση απέναντι στο λαϊκό έντυπο για να μη χάσει τους πιστούς της.

*** Πού βασίσατε τη σημερινή έκδοση του "Ιμπέριου";**

Η έκδοση βασίζεται στα δύο αρχαιότερα έντυπα, του 1543 και του 1553, που είχαν εντοπιστεί στις βιβλιοθήκες της Βιέννης και του Βατικανού. Στο πλαίσιο της έρευνας βρήκα και άλλες εκδόσεις τις οποίες οι φιλόλογοι αγνοούσαμε, όπως αυτή του 1606, που φυλάσσεται σήμερα στην Ελληνική Βιβλιοθήκη του Ιδρύματος Ωνάση υπό τον κ. Κωνσταντίνο Στάικο έχοντας περάσει από τα χέρια του Φίλιππου Ηλιού.

*** Εν τέλει τι επιχειρείτε με αυτή την έκδοση;**

Πρώτα απ' όλα θέλησα να κάνω προσβάσιμο ένα διαμάντι της πρώιμης νέας ελληνικής λογοτεχνίας. Ο "Ιμπέριος" αξίζει να διαβάζεται και να ξαναδιαβάζεται από τους σύγχρονους αναγνώστες. Επίσης, επιδιώκω να εμπλουτιστεί η συζήτηση για την περίοδο αυτή του πολιτισμού μας την οποία σκεπτόμαστε λιγότερο απ' ό,τι της αρμόζει. Ήταν μια μεστή περίοδος η οποία είχε διδαχθεί πολλά από την πολυφωνία του μεσαιωνικού πολιτισμού, και μορφοποιήθηκε σε μια Νεωτερικότητα που υπήρξε συναρπαστική.]
